

Słowa kluczowe: św. Ignacy Loyola, *Ćwiczenia duchowe*, rozeznawanie duchów, wola Boża, duchowy regres

Keywords: St. Ignatius Loyola, *Spiritual Exercises*, spiritual discernment, God's will, spiritual regression

Ks. Wacław Królikowski SJ

Ks. Wacław Królikowski SJ

AKADEMIA KATOLICKA W WARSZAWIE

COLLEGIUM JOANNEUM

ORCID: 0000-0001-8844-384X

IGNACJAŃSKIE REGUŁY ROZEZNAWANIA DUCHÓW. DZIAŁANIE DUCHÓW NA DRODZE DUCHOWEGO REGRESU CZŁOWIEKA

WSTĘP

Ćwiczenia duchowe (ĆD) św. Ignacego Loyoli (1491–1556)¹ wraz z zawartymi w nich Regułami rozeznawania duchów (por. ĆD 313–336) są wielkim darem, jakiego Bóg udzielił Kościołowi prawie pięć wieków temu. Celem niniejszego artykułu jest analiza tekstu pierwszej z Reguł rozeznawania duchów (por. ĆD 314), która dotyczy działania różnych duchów – dobrego i złego – na drodze duchowego regresu, czyli na drodze przechodzenia od dobra do zła i od grzechu do jeszcze większego grzechu, po jakiej podąża – według słów św. Pawła – człowiek zmysłowy (por. Ga 5,16.17.19–21). Analiza tej reguły poprzedzona jest refleksją na temat potrzeby rozeznawania duchów, którą ukazują nie tylko Pismo Święte, wielu świętych, ale także nauczanie Kościoła, szczególnie w ostatnich latach, oraz refleksją dotyczącą historii

¹ Zob. Św. Ignacy Loyola (2002). *Ćwiczenia duchowe*. Tłum. M. Bednarz. Kraków: Wydawnictwo WAM. Dalej dzieło to będzie cytowane w skrócie ĆD z odpowiednim numerem.

powstania Ignacjańskich Reguł rozeznawania duchów, które stanowią integralną część całych *Ćwiczeń duchowych*.

1. POTRZEBA ROZEZNAWANIA DUCHOWEGO

Rozeznawanie duchowe (*διακρίνω*) jest podstawowym zadaniem każdego chrześcijanina. Poucza nas o tym zarówno Pismo Święte, różne dokumenty Kościoła, jak też wielu świętych i błogosławionych. Już w Księdze Przysłów czytamy, że „jest droga, co komuś wydaje się słuszna, lecz są to w końcu drogi Śmierci” (Prz 14,12)². Z kolei Jezus wyrzuca faryzeuszom i saduceuszom: „Wygląd nieba umiecie rozpoznawać, a znaków czasu nie potraficie?” (Mt 16,3)³. Dlatego św. Paweł pisze w Pierwszym Liście do Tesaloniczan: „Wszystko badajcie, a co szlachetne – zachowujcie” (1 Tes 5,21), a w Liście do Efezjan dodaje: „Badajcie, co jest miłe Panu” (Ef 5,10). Szczególne wezwanie św. Pawła do rozeznawania duchowego znajdujemy w Liście do Rzymian:

A zatem proszę was, bracia, przez miłosierdzie Boże, abyście dali ciała swoje na ofiarę żywą, świętą, Bogu miłą, jako wyraz waszej rozumnej służby Bożej. Nie bierzcie więc wzoru z tego świata, lecz przemieniacie się przez odnawianie umysłu, abyście umieli rozpoznać, jaka jest wola Boża: co jest dobre, co Bogu przyjemne i co doskonałe (Rz 12,1–2; por. Flp 1,9–10)⁴.

Oprócz Pisma Świętego także różne dokumenty Kościoła ogłoszone na przestrzeni wieków podkreślają, jak ważne jest rozeznawanie duchowe⁵. Sobór Watykański II w *Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym Gaudium et spes* (2012, nr 4 i 44) zwraca uwagę, że

Kościół zawsze zobowiązany jest do badania znaków czasu i ich interpretowania w świetle Ewangelii (...). Zadaniem całego Ludu Bożego, a zwłaszcza pasterzy i teologów, jest z pomocą Ducha Świętego wysłuchiwanie, rozważanie i interpretowanie w świetle słowa Bożego różnych form

2 Korzystam z Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu (2002). Wydanie piąte na nowo opracowane i poprawione. Poznań: Wydawnictwo Pallottinum.

3 Więcej na temat rozeznawania duchowego w Ewangeliach znajdziemy w: (P. Schiavone, 1988. J. Guillet, 1957).

4 Więcej na temat rozeznawania w Piśmie Świętym można znaleźć w: Gouvernaire, 1984. Mazur, 2019. Ruiz Jurado, 2002. Tornos, 1988.

5 Więcej na temat rozeznawania duchowego w nauczaniu soborów pierwszego tysiąclecia znajdziemy w: Drzyżdżyk, Gilski, 2019.

wypowiedzi naszych czasów, tak aby objawiona Prawda mogła być zawsze dokładniej ujmowana, lepiej rozumiana i właściwiej przeżywana.

Papież Franciszek w adhortacji apostolskiej *Gaudete et exultate* tak pisze o ważności rozeznawania duchowego: „Dzisiaj szczególnie potrzebna stała się postawa rozeznawania” (2018, nr 167). W innym miejscu tego dokumentu dodaje:

Jesteśmy wolni, obdarzeni wolnością Jezusa Chrystusa, ale On nas wzywa do badania tego, co jest w nas – pragnień, niepokojów, „znaków czasu” – by rozpoznać drogi pełnej wolności (...). Rozeznawanie jest konieczne nie tylko w chwilach nadzwyczajnych lub gdy trzeba rozwiązać poważne problemy, czy też, gdy trzeba podjąć kluczową decyzję. Jest to narzędzie walki do lepszego dążenia za Panem. Jest nam potrzebne zawsze: abyśmy byli zdolni do rozpoznawania czasów Boga i Jego łaski, abyśmy nie marnowali natchnień Pana, aby nie odrzucać Jego zachęty do rozwoju (2018, nr 168-169).

Podobne wezwanie papieża Franciszka do rozeznawania duchowego odnajdujemy w posynodalnej adhortacji apostolskiej *Christus vivit*: „Rozeznawanie jest «szczególnie ważne, kiedy w naszym życiu pojawia się nowość, a zatem kiedy trzeba rozeznaczyć, czy jest ona «nowym winem», które pochodzi od Boga, czy też zwodniczą nowością ducha tego świata lub ducha diabła»” (2019, nr 279).

IGNACJAŃSKIE REGUŁY ROZEZNAWANIA DUCHÓW

Nie tylko Pismo Święte oraz różne dokumenty Kościoła, ale także wielu świętych i błogosławionych zwracało uwagę na szczególne znaczenie rozeznawania duchowego w życiu chrześcijanina (por. Pasterz, 1988. Pietras, 2004. Bardy, 1957. Kasprzak, 2019. Vandenbroucke, 1957. Pegon, 1957). Wśród nich jest także św. Ignacy Loyola, autor słynnej książeczki *Ćwiczeń duchowych*, w której znajdują się między innymi Reguły rozeznawania duchów (por. ĆD 313-336).

Reguły rozeznawania duchów stanowią integralną część całych *Ćwiczeń duchowych* św. Ignacego Loyoli. Podobnie jak *Ćwiczenia*, nie powstały od razu w całości, ale z czasem były uzupełniane i dopisywane przez ich autora. Ostateczną wersję *Ćwiczeń duchowych*, w tym także Reguł rozeznawania duchów, jaką dzisiaj znamy, oficjalnie zatwierdzoną przez papieża Pawła III uroczystym brewe *Pastora-*

lis officii cura w dniu 31 lipca 1548 roku⁶, poprzedza długi proces ich powstawania (1523–1548)⁷. Sam św. Ignacy wyznał ojcu Ludwikowi Gonsalvesowi da Cámara, że

Ćwiczeń nie ułożył całych za jednym razem, ale kiedy zauważył pewne rzeczy w swej duszy, które wydawały mu się pożyteczne, a zdawało mu się, że będą pożyteczne i dla innych, wtedy notował je, na przykład rachunek sumienia przy pomocy linii itd. W szczególności powiedział mi, że zasady wyboru [w *Ćwiczeniach*] zaczerpnął z tej różnorodności duchów i myśli, których doświadczył w Loyoli, kiedy był chory na nogę (Ignacy Loyola, 2018, nr 99, s. 116-117).

W Loyoli, podczas rekonwalescencji, dzięki lekturze *Życia Chrystusa* i *Żywotów świętych* zwrócił uwagę na działanie różnych duchów, o czym czytamy w *Autobiografii*:

Kiedy myślał o rzeczach światowych, doznawał w tym wielkiej przyjemności, a kiedy znużony porzucał te myśli, czuł się oschły i niezadowolony. Kiedy znów myślał o odbyciu boso pielgrzymki do Jerozolimy lub o tym, żeby odżywiać się samymi tylko jarzynami i oddawać się innym surowościom, jakie widział u świętych, nie tylko odczuwał pociechę, kiedy trwał w tych myślach, ale nawet po ich ustąpieniu pozostawał zadowolony i radosny [...]. Zaczął dziwić się tej różnicy i zastanawiać się nad nią. To doświadczenie doprowadziło go do zrozumienia, że jedne myśli czyniły go smutnym, inne zaś radosnym. I tak powoli doszedł do poznania różnych duchów, które w nim działały – jednego szatańskiego, drugiego Bożego (Loyola, 2018, nr 8, s. 47).

Wówczas „przyszło mu na myśl, żeby zapisywać sobie pokrótce pewne ważniejsze rzeczy z życia Chrystusa i świętych. I tak z wielką pilnością zaczął pisać książkę” (Loyola, 2018, nr 11, s. 48).

Zdaniem pierwszych towarzyszy Ignacego – Jakuba Layneza, Jana de Polanco, Hieronima Nadala i Piotra de Ribadeneiry zasadniczy zrąb *Ćwiczeń duchowych*, w tym także Reguł rozeznawania duchów, został napisany w Manresie, gdzie

6 Dokument ten, przetłumaczony na język polski, znajduje się w: Św. Ignacy Loyola, 1968, s. 243-244).

7 Informacje na temat genezy *Ćwiczeń* możemy znaleźć przede wszystkim w: Sancti Ignatii de Loyola, 1969. Bednarz, 1968. Dalmases, 1965. Dalmases, 1986. Ignacio de Loyola, 1987. Jiménez, 1968–1969, 1970. Królikowski, 2018. Leturia, 1957. Pinard de la Boullaye, 1950. Rahner, 1991. Ruiz Jurado, 1997.

Ignacy przebywał od 25 marca 1522 roku do około 18 lutego 1523 roku (por. Loyola, 1969, s. 28). Zgłębiając to przekonanie, ojciec Jakub Laynez mówi, że tam „zrodziła się istota medytacji, które nazywamy ćwiczeniami” (Dalmases, Fernández Zapico, Leturia, 1943, s. 82), a ojciec Jan de Polanco dodaje, że „po wykorzystaniu i wypróbowaniu w praktyce wielu rzeczy z czasem udoskonalili pierwotną ich wersję” (tamże, s. 163).

Zasadniczy wpływ na powstanie podstawowego zrębu *Ćwiczeń* miało wielkie oświecenie mistyczne (*magna illustratio*) nad rzeką Cardoner, dzięki któremu Ignacy

(...) zrozumiał i poznał wiele rzeczy tak duchowych, jak i odnoszących się do wiary i wiedzy. A stało się to w tak wielkim świetle, że wszystko wydawało mu się nowe [...]. Stało się to w ten sposób, że w umyśle jego pozostała taka jasność, iż mu się wydawało, że stał się innym człowiekiem i że posiada inny umysł niż ten, który miał przedtem (Loyola, 2018, nr 30, s. 64-65).

Według ojca Hieronima Nadala, w Manresie

Pan udzielił mu [Ignacemu] *Ćwiczeń* (*le comunicó N.S. los Exercicios*), prowadząc go w ten sposób, aby wszystko było skierowane do Jego służby i zbawienia dusz, co mu ukazał w sposób szczególny w dwóch ćwiczeniach – o Królestwie i o Sztandarach. Wówczas zrozumiał cel swojego życia oraz cel wszystkich innych rzeczy stworzonych (C. de Dalmases, D. Fernández Zapico, P. de Leturia, 1943, s. 307).

Ojciec Jan de Polanco dodaje, że w Manresie Bóg nauczył Ignacego „metody medytacji, które nazywamy ćwiczeniami” (tamże, s. 163).

Analizując dostępne nam dzisiaj źródła duchowości ignacjańskiej, możemy stwierdzić z dużym prawdopodobieństwem, że w Manresie powstały: Medytacje i kontemplacje czterech tygodni *Ćwiczeń* (por. *ĆD* 23–237), wraz z Trzema sposobami modlitwy (por. *ĆD* 238–260), zwłaszcza medytacje o Wołaniu Króla Przedwiecznego (por. *ĆD* 91–100) i o Dwóch sztandarach (por. *ĆD* 136–148); rachunek sumienia szczegółowy (por. *ĆD* 24–31); rachunek sumienia ogólny (por. *ĆD* 32–34); podstawowe elementy Reguł rozeznawania duchów (por. *ĆD* 313–336) oraz niektóre Reguły pomocne do dokonania dobrego wyboru (por. *ĆD* 169–189) (por. Pinaud de la Boullaye, 1945, s. 4-10. Calveras, 1948, t. 17, s. 51-101. Arzubialde, 2009, s. 38-39). „Wszystko, co zostało napisane w Manresie, wciąż było wygładzane i udoskonalane w oparciu o kolejne doświadczenia” (Loyola, 2013, s. 129).

W okresie paryskim życia Ignacego (1528–1535) powstała Adnotacja piąta (por. *ĆD* 5), większość Addycji (por. *ĆD* 73–81), z wyjątkiem czwartej i dziesiątej, oraz niektóre z pierwszych Reguł rozeznawania duchów: trzecia, czwarta i piąta (por. *ĆD* 316–318). Zaś w okresie rzymskim (1537–1539) Ignacy „zebrał swoje pierwsze notatki (*delibationes*), wiele z nich uzupełnił, wszystkie uporządkował (*digessit*) i przedstawił Stolicy Apostolskiej, aby je zbadała i oceniła” (Dalmases, Fernández Zapico, Leturia, 1943, s. 319). Z tego okresu pochodzi „definitywna redakcja poszczególnych części, jak to widzimy dzisiaj, korekta słów i zdań, które tego potrzebowały, oraz uzupełnienie tego, czego brakowało w tekście *E*” (Loyola, 2013, s. 131)⁸. W tym czasie powstały także między innymi pierwsza i druga Reguła rozeznawania duchów (por. *ĆD* 314–315).

Reguły rozeznawania duchów dzielą się na dwie zasadnicze serie. Pierwszą serią stanowią reguły, które jak sam Ignacy podkreśla, „są bardziej stosowne na okres pierwszego tygodnia [*Ćwiczeń*]” (*ĆD* 313). Zazwyczaj odnoszą się one do osób, które „nie mają doświadczenia w rzeczach duchowych” i które „doznają pokus grubych i jawnych, np. kiedy kusiciel ukazuje im przeszkody do postępu w służbie Boga, Pana naszego, jakimi są trudy, zawstydzenia i obawa utraty honorów światowych” (*ĆD* 9). Druga seria to reguły, które służą „dla większego rozeznania duchów. Odpowiadają one bardziej drugiemu tygodniowi [*Ćwiczeń*]” (*ĆD* 328). Odnoszą się do osób, które „doznają napaści i pokus pod jakimś pozorem dobra (...). Zazwyczaj bowiem nieprzyjaciel natury ludzkiej więcej kusi pod pozorem dobra, gdy człowiek ćwiczy się na drodze oświecającej, która odpowiada ćwiczeniom drugiego tygodnia” (*ĆD* 10). Dlatego „niezwykle ważne jest, aby nie pomylić działania duchów w tych dwóch różnych seriach reguł” (Buckley, 2007, s. 608).

Pierwsza seria składa się z czternastu reguł (por. *ĆD* 313–327). Jest jakby „wprowadzeniem do rozeznawania i, ogólnie rzecz biorąc, to ma na celu, żeby osoba zaczęła rozróżniać jedne poruszenia od innych i wiedziała, jak postąpić” (Ruiz Jurado, 2002, s. 218). Można je podzielić w następujący sposób. Najpierw św. Ignacy podaje ich tytuł i cel: „Reguły [służące] do odczucia i rozeznania w pewnej mierze różnych poruszeń, które dzieją się duszy: dobrych, aby je przyjmować, złych zaś, aby je odrzucać” (*ĆD* 313).

W dwóch pierwszych regułach św. Ignacy przedstawia dwie fundamentalne zasady wstępne, dotyczące osób, które idą w przeciwnych kierunkach duchowych. Jedne idą drogą duchowego regresu: „od grzechu śmiertelnego do grzechu

⁸ Tekst *E* (*Exertitia* 3) zawiera 18 z 32 poprawek naniesionych przez św. Ignacego w *Autografie*. Tekst *E* istnieje nie tylko w języku hiszpańskim (f. 1-63r), ale także w języku łacińskim (f. 64-116r). Więcej na ten temat można znaleźć w: Ruiz Jurado, 1997, s. 178; Królikowski, 2018, s. 94.

śmiertelnego” (ĆD 314), drugie zaś „postępują w oczyszczaniu się ze swoich grzechów, a w służbie Boga, Pana naszego, wznoszą się od dobrego do lepszego” (ĆD 315). Reguły te tworzą szerszy, wręcz fundamentalny kontekst dla wszystkich pozostałych reguł (por. Arzubialde, 2009, s. 710).

Kolejne dwie reguły – trzecia i czwarta – są opisem dwóch różnych, przeciwnych wobec siebie stanów duchowych: pocieszenia (por. ĆD 316) i strapienia (por. ĆD 317). W regułach tych św. Ignacy mówi też o przeciwieństwie myśli: „Albowiem jak pocieszenie jest przeciwieństwem strapienia, tak i myśli rodzące się z pocieszenia są przeciwieństwem myśli rodzących się ze strapienia” (ĆD 317) (por. Corella, 1999, s. 319-337; Demoustier, 2006).

Reguły od piątej do ósmej dotyczą osób, które znajdują się w stanie strapienia duchowego (por. ĆD 318–321). Św. Ignacy mówi w nich o tym, co należy czynić i jak się zachować w czasie strapienia duchowego. Natomiast w kolejnej, dziewiątej regule mówi, co osoby takie powinny wiedzieć na temat przyczyn strapienia duchowego (por. ĆD 322). Reguły dziesiąta i jedenasta dotyczą właściwych postaw wobec pocieszenia duchowego (por. ĆD 323–324. Rendina, 2000, s. 7-60).

W ostatnich trzech regułach pierwszej serii św. Ignacy opisuje trzy charakterystyki negatywnego działania złego ducha, które odpowiadają trzem negatywnym postawom rekolektanta (por. ĆD 325–327. Ivens, 2013, s. 305). Taki podział pierwszej serii reguł wskazuje nie tylko na chronologię, ale także na proces wewnętrznego rozwoju rekolektanta. Jak podkreśla ojciec Daniel Gil (1980, s. 54): „Zawiera on oczywiście porządek chronologiczny, ale niewątpliwie wskazuje również na ten pedagogiczny”.

DZIAŁANIE RÓŻNYCH DUCHÓW NA DRODZE DUCHOWEGO REGRESU

W pierwszej regule, dotyczącej drogi duchowego regresu, czytamy:

Ludziom, którzy przechodzą od grzechu śmiertelnego do grzechu śmiertelnego, nieprzyjacieli [szatan] ma przeważnie zwyczaj przedstawiać przyjemności zwodnicze i sprawia, że wyobrażają sobie rozkosze i przyjemności zmysłowe, aby ich tym bardziej utrzymać i pogрузić w ich wadach i grzechach. Duch zaś dobry w takich ludziach stosuje sposób [działania] zgoła przeciwny, klując ich i gryząc sumienia ich przez prawo naturalnego sumienia (ĆD 314).

Św. Ignacy mówi tutaj od działaniu dwóch różnych duchów – dobrego i złego wobec osoby, która duchowo się cofa. „Duchy dobry” to pośrednik działania

Bożego. Ostatecznie w Ignacjańskich Regułach rozeznawania duchów chodzi o rozpoznanie natchnień, życzeń Ducha Świętego. Natomiast duch zły – „nieprzyjaciel [szatan]” jest siłą, która sprzeciwia się działaniu Ducha Świętego, jest podstępny taktikiem (por. *ĆD* 325–327). Stosowany przez św. Ignacego termin „duchy” w liczbie mnogiej

(...) odnosi się do pozytywnych lub negatywnych duchowych sił czy dynamizmów, których doświadczamy w sobie. W przypadku ducha dobrego za bezpośrednią przyczynę wywierającą na nas wpływ Ignacy mógł uważać anioła (który w swym działaniu zawsze jest pośrednikiem działania Bożego), ale dziś należy mocno podkreślić, że reguły rozeznawania zajmują się w istocie rozpoznawaniem działania Ducha Świętego w ludzkiej świadomości. Zły duch, czy to rozumiany jako rzeczywisty czynnik nadprzyrodzony, czy jako skutek pozostawiony w nas przez osobisty i społeczny grzech, oznacza siłę tego rodzaju, którą św. Paweł określa jako moc sprzeciwiającą się Duchowi Świętemu, która pozostawiona sama sobie narazi na niebezpieczeństwo życie Ducha Bożego w nas. W *Ćwiczeniach* ta siła jest zwykle personifikowana jako nieprzyjaciel (albo w Dwóch sztandarach jako nieprzyjaciel natury ludzkiej), a termin ten związany jest z obrazem podstępnego i złośliwego taktyka (Ivens, 2013, s. 307; por. Coathalem, 1961, s. 252; Toner, 1982, s. 34-37)⁹.

Analizując pierwszą regułę z formalnego punktu widzenia, można mieć wrażenie, że na plan pierwszy wysuwa się przeciwstawność intencji działających duchów: zły duch dąży do spowolnienia człowieka na drodze rozwoju życia duchowego, z czasem nawet do porzucenia tej drogi, aby ostatecznie niejako zmusić człowieka do kroczenia w kierunku przeciwnym – coraz bardziej pogłębiającego się regresu, aby go „ tym bardziej utrzymać i pogрузić w jego wadach i grzechach” (*ĆD* 314). Natomiast dobry duch „stosuje sposób [działania] zgoła przeciwny” (*ĆD* 314), dąży do tego, żeby człowiek zawrócił ze złej drogi i wszedł na drogę Dobra.

Tymczasem św. Ignacy zwraca uwagę w tej regule na rzecz jeszcze większej wagi, mianowicie na fundamentalną konieczność rozpoznania kierunku drogi danego człowieka, co wyraża w słowach: „Ludziom, którzy przechodzą (...)” (*ĆD* 314). Najpierw należy więc rozeznąć, w jakim kierunku podąża dany człowiek. Czy

9 W *Ćwiczeniach duchowych* w wielu miejscach występuje określenie złego ducha jako nieprzyjaciela człowieka.

Por. Św. Ignacy Loyola, 2002, nr 7, 8, 10, 12, 95, 135, 136, 140, 196, 291, 201, 217, 278, 295, 314, 345, 347, 320, 324, 325, 326, 327, 329, 333, 334, 249, 350.

przechodzi od grzechu do grzechu, czy od dobrego do lepszego? Czy idzie drogą progresu, czy regresu duchowego? Czy jest człowiekiem zmysłowym, jak mówi św. Paweł, czy człowiekiem duchowym? Czy jest chrześcijaninem radykalnie żyjącym historią zbawienia, czy też jest jego zaprzeczeniem? Trzeciej drogi nie ma (*tertium non datur*), bo albo jesteśmy z Bogiem, albo z Jego przeciwnikiem¹⁰. Od odpowiedzi na te pytania zależy dalszy proces właściwego rozeznania duchowego. Bowiem

(...) znaczenie ma nie tylko to, gdzie osoba „jest”, ale czy zbliża się do Boga i Jego woli, czy też się od nich oddala. To ukierunkowanie ma kluczowe znaczenie w rozeznawaniu duchów (...). Zwroćenie uwagi na to rozróźnienie juź na wstępie ma wielką wagę, ponieważ kolejne reguły będą się w znacznym stopniu zajmowały identyfikowaniem wpływu duchów na podstawie pozytywnych i negatywnych uczuć, i ponieważ ludzie duchowo niewrażliwi albo niedoświadczeni mogą przez pomyłkę wziąć samozadowolenie za pocieszenie, a wyrzuty sumienia za strapienie (Ivens, 2013, s. 308).

W regule pierwszej św. Ignacy mówi o oddziaływaniu róźnych duchów na osoby, które są na drodze duchowego regresu, czyli „przechodzą od grzechu śmiertelnego do grzechu śmiertelnego” (ĆD 314)¹¹. Nie chodzi tutaj tylko o ludzi, którzy pogrążają się w coraz cięższych grzechach, ale także o tych, którzy „dobrowolnie pozwalają się zdominować jakiejś wadzie, która prowadzi do grzechu” (Casanovas, 1945, s. 154). Zatem jest tutaj mowa o ludziach, których św. Paweł nazywa ludźmi zmysłowymi, spełniającymi „pożądania ciała” (Ga 5,16–21).

Jak działa zły duch na drodze duchowego regresu? Św. Ignacy podkreśla najpierw, że w sytuacji przechodzenia człowieka od grzechu do grzechu „nieprzyjaciel [szatan] ma przeważnie zwyczaj (...)”. Słowa: „ma przeważnie zwyczaj” są wielkim światłem w dziedzinie rozeznawania duchów, odkryciem najgłębszych prawd na temat działania złego ducha. Św. Ignacy jako mistrz życia duchowego podaje

10 Ojciec Krzysztof Osuch podkreśla, że jest czymś bardzo ważnym, „byśmy myśląc o naszej wolności nie ulegli iluzji, mniemając, że oprócz wybrania Boga albo szatana mamy do wyboru jeszcze coś trzeciego, np. jakąś czystą autonomię, w której można żyć samowystarczalnie i szczęśliwie. Rzeczywista sytuacja jest taka, że jestem albo w przyjaznej więzi z Bogiem, albo oddalając się od Boga, brnę w grzechu, i jestem coraz bliżej świata demonów, w którym nie można być szczęśliwym” (Osuch, 2001, s. 34).

11 Ojciec Jan Ożóg w swoim tłumaczeniu *Ćwiczeń duchowych* wyrażenie *peccado mortal* użyte w tekście *Autografu* tłumaczy za tzw. *versio Vulgata* (*qui facile peccant letaliter*) jako „grzech ciężki”. Por. Św. Ignacy Loyola, 2013, nr 314. *Autograf* i *Vulgata* to są róźne, tak zwane pierwotne teksty (*arquetipos*) *Ćwiczeń duchowych*. Ojciec Daniel Gil wyraża przekonanie, że chodzi tutaj o „grzechy ciężkie” (*peccados graves*). Zob. Gil, 1980, s. 56. Ojciec Michael Ivens proponuje, aby „grzech śmiertelny” (tłum. M. Bednarz) czy „grzech ciężki” (tłum. J. Ożóg), o którym mówi tutaj św. Ignacy, rozumieć jako „grzech główny”. Zob. Ivens, 2013, s. 309.

w nich pewną „regułę”, „zasadę” działania złego ducha wobec osób, które cofają się w życiu duchowym. Tym samym dotykamy tutaj wręcz fundamentów rozeznawania duchowego.

U osób, które cofają się w życiu duchowym, zły duch „ma przeważnie zwyczaj przedstawiać przyjemności zwodnicze” (ĆD 314). Termin „przyjemność” występuje w *Ćwiczeniach duchowych* dość często i związany jest z takimi przeżyciami duchowymi, jak „radość” czy „wesele”. Pojęcia te odnoszą się więc do pocieszenia duchowego, do chwały i radości „z powodu tak wielkiej chwały i radości Chrystusa, Pana naszego” – Zmartwychwstałego (ĆD 221; por. ĆD 48, 78, 206, 221, 229). Wyjątek w całych *Ćwiczeniach* stanowi ta reguła, w której słowo „przyjemności” związane jest z działaniem ducha złego, dlatego występuje w połączeniu z przymiotnikiem „zwodnicze”. Jak mówi ojciec Daniel Gil (1980, s. 60): „Tylko w tej regule słowo «przyjemność» ma konotację negatywną i dlatego jest w niej mowa o przyjemnościach zwodniczych oraz o przyjemnościach zmysłowych”. Choć przyjemności same w sobie nie są moralnie złe, to jednak w tym wypadku złe jest to, że zły duch zazwyczaj nimi kusi (zwoodzi), aby doprowadzić człowieka do grzechu. Nie oferuje prawdziwych przyjemności, radości i wesela, ale kłamliwie przedstawia przyjemności „zwodnicze”, bo jest „kłamcą i ojcem kłamstwa” (J 8,44). Przymiotnik „zwodnicze” odnosi się więc do działania złego ducha.

Kiedy człowiek nie rozezna przedstawianych mu „przyjemności” jako „zwodniczych”, wówczas wpada w kolejną pułapkę złego ducha, który sprawia, że „wyobraża sobie rozkosze i przyjemności zmysłowe” (ĆD 314). Pierwszym polem oddziaływania złego ducha jest więc świat ludzkich emocji i zmysłów połączony z wyobraźnią. Czytamy bowiem: „Sprawia, że (człowiek) wyobraża sobie” (ĆD 314). Wyobraźnia, która spełnia tak pożyteczną i ważną rolę w rekolekcjach ignacjańskich, w tym wypadku jest też terenem kuszenia ze strony złego ducha¹². Istotnej roli w tej pokusie nie odgrywają przyjemności jako takie, ale wyobrażanie sobie przyjemności zmysłowych. To właśnie wyobraźnia jest „miejsцем, który łapie się na haczyk złego ducha” (Gil, 1980, s. 59). „Rozkosze i przyjemności zmysłowe”, które zły duch każe sobie wyobrażać i za nimi podążać, to „nie tylko (a nawet nie przede wszystkim) bezmyślny hedonizm, ale zaspokojenie każdego odruchowego pociągu – na przykład do władzy, bogactwa, sławy – ponieważ instynkt nie jest zintegrowany w prawdziwej relacji z Chrystusem i przez nią uporządkowany” (Ivens, 2013, s. 309).

W *Katechizmie Kościoła Katolickiego* (1994, nr 377) czytamy, że potrójna pożądlivość – „pożądlivość ciała, pożądlivość oczu i pycha tego życia” (1 J 2,16),

12 Więcej na temat wyobraźni i jej znaczenia w *Ćwiczeniach duchowych* znajdziemy w: Sambonet, 2019; Sztuka, 2010.

poprzez którą zły duch kusi człowieka, „poddaje go przyjemnościom zmysłowym, pożądaniu dóbr ziemskich i afirmacji siebie wbrew nakazom rozumu”¹³.

„Wróg natury ludzkiej” (ĆD 136), sprawiając, że człowiek „wyobraża sobie rozkosze i przyjemności zmysłowe”, dąży do tego, aby go „tym bardziej utrzymać i pogrążyć w jego wadach i grzechach” (ĆD 314). Aby podjął decyzję dalszego trwania na drodze duchowego regresu, a przez to dalszego i coraz głębszego pogrążania się w nim. Takie działanie złego ducha jest całkowicie sprzeczne z działaniem Chrystusa, który pragnie dla nas „ustawicznego wzrostu w (Jego) łasce” (ĆD 44c). Natomiast zły duch dąży do tego, aby – jak mówi św. Paweł – człowiek zmysłowy wydawał złe owoce, takie jak: „nierząd, nieczystość, wyuzdanie, bałwochwalstwo, czary, nienawiść, spory, zawiść, gniewy, pogoń za zaszczytami, niezgoda, rozłamy, zazdrość, pijaństwo, hulanki i tym podobne” (Ga 5,19–21). Kusi on człowieka pożądanymi, aby doprowadzić go do grzechu. Na przykład „pożądliwość oczu prowadzi do przemocy i niesprawiedliwości zakazanych przez piąte przykazanie” (*Katechizm Kościoła Katolickiego*, 1994, nr 2534). Zły duch, zniewalając człowieka coraz większymi pożądaniami i grzechami, wsącżając w jego serce „zgorzknienie, przemoc i rozpacz”, chce go ostatecznie doprowadzić do wiecznej śmierci (por. Mt 10,28) (López Tejada, 1998, s. 838).

Św. Ignacy doświadczył rozmaitych pokus złego ducha w swoim życiu przed nawróceniem. W *Autobiografii* wyznaje, że kiedy szedł drogą duchowego regresu, aż do momentu zmiany kierunku życia „był człowiekiem oddanym marnościami tego świata. Szczególniejsze upodobanie znajdował w ćwiczeniach rycerskich, żywiąc wielkie i próżne pragnienie zdobycia sobie sławy” (Loyola, 2018, nr 1, s. 43).

Na drodze regresu duchowego zły duch, kusząc „wyobrażaniem sobie rozkoszy i przyjemności zmysłowych”, doprowadza człowieka do ulegania różnym pożądanym i popełniania rozmaitych grzechów. Z drugiej strony, utrzymywanie człowieka i pogrążanie go w jego wadach i grzechach sprawia, że osoba kuszona jeszcze bardziej „wyobraża sobie rozkosze i przyjemności zmysłowe”. Te z kolei coraz bardziej zniewalają człowieka i nie tylko „utrzymują” go, ale nadto „pogrążają” najpierw w „wadach”, a następnie w grzechach” (ĆD 314). Św. Ignacy podkreśla w tych stwierdzeniach pewną dynamikę zła: „utrzymać”, aby „pogrążyć”, nie tylko w „wadach”, ale i w „grzechach”. Mamy wówczas do czynienia ze swoistą spiralą

13 „W sensie etymologicznym pojęcie «pożądanie» może oznaczać każdą gwałtowną postać pragnienia ludzkiego. Teologia chrześcijańska nadała temu pojęciu szczególne znaczenie pragnienia zmysłowego, które przeciwstawia się wskazaniom rozumu ludzkiego. Św. Paweł Apostoł utożsamia je z buntem «ciała» wobec «ducha» (por. Ga 5,16.17.24; Ef 2,3). Pożądanie jest konsekwencją nieposłuszeństwa grzechu pierworodnego (Rdz 3.,1). Wywołuje ono nieporządek we władzach moralnych człowieka i nie będąc samo w sobie grzechem, skłania człowieka do popełniania grzechów” (tamże, nr 2514).

powiększającego się regresu duchowego, z procesem stopniowego i coraz większego zniewolenia człowieka przez złego ducha. Zły duch takie osoby „w pewnym sensie utrzymuje pod swoją kontrolą” (Gil, 1980, s. 64), co tym bardziej utrudnia prawdziwe wyzwolenie się spod jego wpływów i nawrócenie. Jak zauważa Tomasz à Kempis (2017, ks. I, r. 6): „Człowiek słaby duchem i mało jeszcze uduchowiony, skłonny do zmysłowości, napotyka sporo trudności w zupełnym oderwaniu się od ziemskich pożądań”.

Jak działa dobry duch na drodze duchowego regresu? W ludziach, którzy „przechodzą od grzechu śmiertelnego do grzechu śmiertelnego”, dobry duch „stosuje sposób [działania] zgoła przeciwny, kłując ich i gryząc sumienia ich przez prawo naturalnego sumienia” (ĆD 314). Św. Ignacy mówi, że duch dobry w takich ludziach „stosuje sposób [działania] zgoła przeciwny”. Jeśli zły duch w swoim działaniu wobec osób będących na drodze duchowego regresu „ma przeważnie zwyczaj” kusić je w określony sposób, to podobnie dobry duch wobec takich osób „stosuje (swoją) sposób [działania]”, czyli „zgoła przeciwny”. W odkrywaniu tych „przeciwności zawiera się cała istota rozeznawania Ignacjańskiego” (Gil, 1980, s. 67).

W sytuacji duchowego regresu dobry duch „kłuje” grzesznika – mówi św. Ignacy. To „kłucie”, nie tylko przeciwne „rozkoszom i przyjemnościom zmysłowym”, ale wręcz sprawiające ból, jest jednak zbawienne dla grzesznika. Sprawia duchowy ból, ale podobnie jak interwencja chirurga wobec chorego, ostatecznie przywraca mu zdrowie. Celem operacji „kłucia” grzesznika przez dobrego ducha jest bowiem wewnętrzne uwolnienie go tak, aby w wolności serca mógł powiedzieć: „Zabiorę się i pójdę do mego ojca” (Łk 15,18). Takie „kłucie” przez dobrego ducha wyzwala i prowadzi grzesznika do wolności oraz radości serca. Natomiast zły duch „zasmuca i stawia przeszkody, niepokojąc fałszywymi racjami” (ĆD 315). Owo „kłucie” dobrego ducha nie tylko leczy schorowaną duszę grzesznika, ale jest także sposobem na uświadomienie sobie istniejącego wrzodu czy choroby duchowej.

Św. Ignacy mówi, że na drodze duchowego regresu dobry duch nie tylko „kłuje” grzesznika, ale także „gryzie (jego) sumienie” (ĆD 314). To „gryzienie”, podobnie jak „kłucie”, sprawia grzesznikowi ból, dzięki czemu wzdrzga się on, jakby otrząsa się z letargu rozkoszy i przyjemności zmysłowych, i dzięki temu szybciej dociera do właściwych jego przyczyn. „Ból, gdy jest duchowo rozumiany, staje się dla nas niczym trampolina, służąca wyrwaniu się z własnego egocentryzmu, by wydać siebie Bogu!” (Osuch, 2001, s. 39). Zdaniem ojca Daniela Gila (1980, s. 70), ten ból nie jest ani strapieniem, ani pocieszeniem duchowym, podobnie jak przyjemności zwodnicze podsuwane przez złego ducha człowiekowi cielesnemu nie przynależą ani do strapienia, ani do pocieszenia. Strapienie i pocieszenie w terminologii Ignacjańskiej mają bowiem wymiar duchowy:

To gryzienie jest bolesne, ale nie jest strapieniem, ponieważ nie skłania do rzeczy niskich i ziemskich (...). Nie jest też bólem z powodu popełnionych grzechów (...). Jest to dobry duch, który udziela swojej łaski nawrócenia. W tym działaniu dobrego ducha brakuje jednak akceptacji ze strony podmiotu (grzesznika) (...). Pocieszenie czy strapienie, przeżycia duchowe, zakładają, że sam ich podmiot jest duchowy; podczas gdy podmiot, o którym jest mowa w tej regule, nie zmienia dobrowolnie swojego przywiązania do grzechu śmiertelnego; jest człowiekiem cielesnym, a nie duchowym (por. 1 Kor 2,14).

W wypadku ludzi, którzy idą drogą duchowego regresu, duch dobry kluje i gryzie ich sumienia „przez prawo naturalnego sumienia” (ĆD 314) czy, jak tłumaczy ojciec Jan Ożóg (2013, nr 314): „zgodnie z naturalną zdolnością ich rozumu do poprawnego sądu”. W *Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym (Gaudium et spes)* (2012, nr 16) czytamy:

W głębi sumienia człowiek odkrywa prawo, którego sam sobie nie daje, lecz któremu winien być posłuszny i którego głos, nawołując go zawsze do miłowania i czynienia dobra oraz unikania zła tam, gdzie należy, rozbrzmiewa we wnętrzu człowieka: Czyni to, tamtego unikaj. Człowiek bowiem ma w sercu wypisane przez Boga prawo; posłuszeństwo temu prawu stanowi właśnie o jego godności, i według niego on sam będzie osądzony (por. Rz 2,14-16). Sumienie jest najskrytszym ośrodkiem i sanktuarium człowieka, w nim pozostaje on sam z Bogiem, którego głos rozbrzmiewa w jego wnętrzu. Dzięki sumieniu w niezwykły sposób ujawnia się to prawo, które wypełnia się w miłości do Boga i bliźniego (por. Mt 22,37-40; Ga 5,14). Przez wierność sumieniu chrześcijanie łączą się z innymi ludźmi w celu poszukiwania prawdy i rozwiązywania w prawdzie tak wielu problemów moralnych, które powstają zarówno w życiu jednostek, jak i we wspólnym życiu społecznym.

Podobnie *Katechizm Kościoła Katolickiego*, powołując się na konstytucję *Gaudium et spes* (2012, nr 1706) podkreśla, że „za pośrednictwem rozumu człowiek poznaje głos Boga, który przynagla go do «czynienia dobra, a unikania zła». Każdy człowiek jest zobowiązany do kierowania się tym prawem, które rozbrzmiewa w sumieniu i które wypełnia się w miłości Boga i bliźniego”. W innym miejscu *Katechizmu* czytamy: „Sumienie pozwala wziąć odpowiedzialność za dokonane czyny. Jeśli człowiek popełnia zło, słuszny sąd sumienia może być w nim świadkiem uniwersalnej prawdy o dobru, a zarazem o złu jego pojedynczego wyboru. Wyrok sądu sumienia stanowi rękojmię nadziei i miłosierdzia” (tamże, nr 1781).

Zdaniem św. Johna Henry'ego Newmana, „sumienie jest prawem naszego ducha, ale go przewyższa; upomina nas, pozwala poznać odpowiedzialność i obowiązki, obawę i nadzieję (...). Jest zwiastunem Tego, który tak w świecie natury, jak i ła- ski, mówi do nas przez zasłone, poucza nas i nami kieruje. Sumienie jest pierwszym ze wszystkich namiestników Chrystusa” (Za: *Katechizm Kościoła Katolickiego*, 2012, nr 1778). To „głos Boży przemawiający w naszym wnętrzu” (Newman, 2019, s. 81).

Podczas gdy zły duch w sytuacji cofania się na drodze życia duchowego sprawia, że osoby „wyobrażają sobie rozkosze i przyjemności zmysłowe” (świat emocji i zmysłów), dobry duch odwołuje się do obiektywnych racji (świat rozumu), ukazując prawdziwe argumenty związane z bólem drogi duchowego regresu. Dobry duch w swoim działaniu „oddziałuje na zdrową część naszej ludzkiej natury, aby zwróciła się ku dobru, bez mylenia go ze złem, w spójności z głębią swojego jestestwa” (Arzubialde, 2009, s. 712).

ZAKOŃCZENIE

Reguły rozeznawania duchów św. Ignacego Loyoli mają swoje korzenie zarówno w Piśmie Świętym, w nauczaniu Kościoła, jak też w jego osobistych mistycznych przeżyciach. Zapisał w nich te prawdy życia duchowego, których najpierw sam doświadczył, zwłaszcza w Manresie. Różne przeżycia duchowe, jakich doświadczył w Manresie, różne etapy życia duchowego – począwszy od etapu radosnego i pogodnego, poprzez wielkie ciemności ducha i oczyszczenie duchowe, aż do przeżywania wielkich łask mistycznych pomogły św. Ignacemu w dogłębnym poznaniu działania zarówno ducha dobrego, jak i ducha złego.

W pierwszej z pośród Reguł rozeznawania duchów św. Ignacy bardzo dokładnie i niezwykle prosto wyjaśnia działanie zarówno ducha dobrego, jak i złego na drodze duchowego regresu. Przybliżył cel działania różnych duchów, ale też precyzyjnie wymienia środki, jakie stosują wobec człowieka, aby taki cel osiągnąć. Niewątpliwie żyjemy w świecie rozmaitych zagrożeń – w świecie wzrastającej sekularyzacji, różnorodnych konfliktów społecznych, kulturowych, także ekologicznych, w świecie grożącej ludzkości cywilizacji śmierci. Z drugiej strony żyjemy w świecie nasyconym wszelkimi dobrami Stwórcy i Zbawiciela. W tej skomplikowanej rzeczywistości, naznaczonej działaniem sprzecznych i wrogich wobec siebie sił, napisane blisko pięć wieków temu Reguły rozeznania duchów św. Ignacego są wielką pomocą także dla współczesnego człowieka. Ułatwiają bowiem jasno rozróżnić pomiędzy dobrem a złem, pomiędzy ścieżką życia prawdziwego a drogą prowadzącą do zagłady. Każdy człowiek, niezależnie od czasów, w jakich żyje, oraz pomimo doświadczanych zagrożeń duchowych czy materialnych, w głębi serca tęskni i szu-

ka ostatecznie tego, co ma sens i wartość ponadczasową – osobowego Trójjedynego Boga, który jest Miłością.

Bibliografia:

- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu (2002). Wydanie piąte na nowo opracowane i poprawione. Poznań: Wydawnictwo Pallottinum.
- Arzubialde, S. (2009). *Ejercicios Espirituales de S. Ignacio. Historia y Análisis*. Bilbao – Santander: Sal Terrae.
- Augustyn, J. (red.). (2001). *Rozeznanie duchowe na trzecie tysiąclecie*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Bardy, G. (1957). Discernement des esprits. Chez les Pères, w: F. Cavallera, A. Derville, J. de Guibert, A. Rayez, A. Solignac, M. Viller (red.), *Dictionnaire de spiritualité. Ascétique et mystique. Doctrine et histoire*, t. 3, (kol. 1247-1254). Paris: Beauchesne.
- Buckley, M. (2007). Discernimiento. W: P. Cebollada, J. C. Coupeau, J. Melloni, D.M. Molina, R. Zas Friz (red.), *Diccionario de espiritualidad ignaciana* (s. 607-611). Bilbao – Santander: Mensajero – Sal Terrae.
- Calveras, J. (1948). Los „Confesionales” y los Ejercicios espirituales de San Ignacio. *Archivum Historicum Societatis Iesu*, 17, 51–101.
- Casanovas, I. (1945). *Comentario y explicación de los Ejercicios Espirituales de San Ignacio de Loyola, Documentos*. Barcelona: Balmes.
- Coathalem, H. (1961). *Ignatian Insights: A Guide to the Complete Spirituale Exercises*. Taiwan: Kuangchi Press, Taichung.
- Corella, J. (1999). La consolación en los Ejercicios de San Ignacio. *Manresa*, 71 (281), 319-337.
- Dalmases, C. de, Fernández Zapico, D., Leturia, P. de. (red.). (1943). *Fontes Narrativae de S. Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis. T. 1: Narrationes scriptae ante annum 1557*. Romae: Monumenta Historica Societatis Iesu.
- Dalmases, C. de (1965). Los estudios del P. Calveras sobre el texto de los Ejercicios, *Manresa*, 37 (145), 385–406.

- Dalmases, C. de (1986). *Texte autographe des Exercices Spirituels e documents contemporains (1526–1615)*. Paris: Desclée de Brouwer.
- Demoustier, A. (2006). *Vers le bonheur durable. Consolation-désolation selon saint Ignace. Règle du discernement des esprits de Première Semaine des Exercices Spirituels de saint Ignace*. Paris: Editions Vie Chrétienne.
- Drzyżdżak, S., Gilski, M. (2019). Sobory pierwszego tysiąclecia o rozeznawaniu. W: S. Drzyżdżak, M. Gilski (red.), *Rozeznanie. Przeszłość, terażniejszość, przyszłość (65-80)*. Kraków: Wydawnictwo „scriptum”.
- Franciszek, papież (2018). *Adhortacja apostolska „Gaudete et exultate”. O powołaniu do świętości w świecie współczesnym*. Kraków: Wydawnictwo M.
- Franciszek, papież (2019). *Posynodalna adhortacja apostolska „Christus vivit”. Do młodych i całego Ludu Bożego*. Kraków: Wydawnictwo M.
- Gil, D. (1980). *Discernimiento según San Ignacio. Exposición y comentario practico de las dos series de reglas de discernimiento de espíritus contenidas en el libro de los Ejercicios espirituales de San Ignacio de Loyola (EE 313-336)*. Roma: Centrum Ignatianum Spiritualitatis.
- Gouvernaire, J. (1984). *La práctica del discernimiento bajo la guía de san Pablo*. Santander: Sal Terrae.
- Guillet, J. (1957). Discernement des esprits dans les synoptiques. W: F. Cavallera, A. Derville, J. de Guibert, A. Rayez, A. Solignac, M. Viller (red.), *Dictionnaire de spiritualité. Ascétique et mystique. Doctrine et histoire*, t. 3, (kol. 1231-1247). Paris: Beauchesne.
- Ivens, M. (2013). *Przewodnik po Ćwiczeniach duchowych*. Tłum. G. Piłkowska, Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Jiménez, J. (1968-1969). Formación progresiva de los Ejercicios ignacianos, *Anales de la Facultad de Teología*, 20, 23–116.
- Jiménez, J. (1970). Formación progresiva de los Ejercicios ignacianos, *Anales de la Facultad de Teología*, 21, 23–116.
- Kasprzak, D. (2019). „Rozeznawanie duchów” (διάκρισις) w czasie monastycyzmu patrystycznego. W: S. Drzyżdżak, M. Gilski (red.), *Rozeznanie. Przeszłość, terażniejszość, przyszłość (45-63)*. Kraków: Wydawnictwo „scriptum”.
- Katechizm Kościoła Katolickiego* (1994). Poznań: Wydawnictwo Pallottinum.
- Królikowski, W. (2018). *Adnotacje do Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli. Studium teologiczno-pastoralne*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademi Ignatianum w Krakowie.
- Leturia, P. de (1941). Estudios Ignacianos. Génesis de los Ejercicios de San Ignacio y su influjo en la fundación de la Compañía de Jesús. *Archivum Historicum Societatis Iesu*, 2, 3–55.

- Loyola I., św. (1968). *Pisma wybrane. Komentarze*. Oprac. M. Bednarz, przy współpracy A. Bobera, R. Skórki. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Loyola I. de, sancti (1969). *Exercitia Spiritualia*. Textuum antiquissimorum nova editio lexicon textus hispani, opus inchoavit Iosephus Calveras S.I., absolvit Candidus de Dalmases S.I., „Monumenta Historica Societatis Iesu”, t. 100. Romae: Institutum Historicum Societatis Iesu.
- Loyola I. de (1987). *Ejercicios Espirituales*, introducción, texto, notas y vocabulario por Candido de Dalmases S.I. Santander: Sal Terrae.
- Loyola I., św. (2002). *Ćwiczenia duchowne*. Tłum. M. Bednarz. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Loyola I., św. (2013). *Ćwiczenia duchowne*. Tłum. J. Ożóg. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Loyola I. de, san (2013). *Obras*, Madrid: BAC Maior.
- Loyola I. (2018). *Opowieść Pielgrzyma. Autobiografia*. Tłum. M. Bednarz. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- López Tejada, D. (1998). *Los Ejercicios Espirituales de san Ignacio de Loyola. Comentario y textos afines*. Madrid: Edibesa.
- Mazur, R. (2019). Rozeznanie w Piśmie Świętym. Terminologia, podmiot, przedmiot i narzędzia. W: S. Drzyżdżak, M. Gilski (red.), *Rozeznanie. Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość* (15-44). Kraków: Wydawnictwo „scriptum”.
- Newman J. H., św. (2019). *Sumienie chrześcijańskie. List do księcia Norfolk*. Tłum. A. Gomola. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Osuch, K. (2001). Reguły o rozeznawaniu duchów I tygodnia Ćwiczeń duchownych – w życiu codziennym. W: J. Augustyn (red.), *Rozeznanie duchowe na trzecie tysiąclecie* (s. 29-44). Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Pasterz (1988). W: *Pierwsi świadkowie. Wybór najstarszych pism chrześcijańskich* (seria „Ojcowie żywi”, t. 8). Kraków: „Znak”.
- Pegon, J. (1957). Discernement des esprits. Période moderne. W: F. Cavallera, A. Derville, J. de Guibert, A. Rayez, A. Solignac, M. Viller (red.), *Dictionnaire de spiritualité. Ascétique et mystique. Doctrine et histoire*, t. 3, (kol. 1266-1281). Paris: Beauchesne.
- Pietras, H. (2004). Rozeznawanie duchów u Orygenesesa. *Życie Duchowe*, 39, 113-116.
- Pinard de la Boullaye, H. (1950). *Les étapes de rédaction des Exercices de saint Ignace*. Paris: Beauchesne.
- Rahner, H. (1991). *Geneza i duch pobożności ignacjańskiej*. Tłum. M. Bednarz. Wydawnictwo WAM: Kraków.
- Rendina, S. (2000). „Mozioni spirituali” e „discernimento” negli Esercizi spirituali. *Appunti di Spiritualità*, 50, 7-60.

- Ruiz Jurado, M. (1997). El texto de los Ejercicios de San Ignacio. *Manresa*, 69 (271), 171–186.
- Ruiz Jurado, M. (2002). *Rozeznawanie duchowe. Teologia. Historia. Praktyka*. Tłum. K. Homa. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Sambonet, G. (2019). *Modlitwy wyobraźni. Droga do głębszego poznania Boga*. Tłum. M. Chojnacki. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Schiavone, P. (1988). *Il discernimento evangelico oggi. Cercare e trovare la volontà di Dio*. Messina – Roma: Edizioni Scienze Umane e Religiose – Centrum Ignatianum Spiritualitatis.
- Sobór Watykański II (2012). *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*. Poznań: Pallottinum.
- Sztuka, K. (2010). *Wyobraźnia a rozwój duchowy*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Tomasz à Kempis (2017). *O naśladowaniu Chrystusa*. Tłum. S. Kuczkowski. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Toner, J. J. (1982). *A Commentary on Saint Ignatius' Rules for the Discernment of Spirits. A Guide to the Principles and Practice*. St. Luis: The Institute of Jesuit Sources.
- Tornos, A. (1988). Fundamento bíblico-teológicos del discernimiento. *Manresa*, 60 (237), 319-329.
- Vandenbroucke, F. (1957). Discernement des esprits. Au moyen âge. W: F. Cavallera, A. Derville, J. de Guibert, A. Rayez, A. Solignac, M. Viller (red.), *Dictionnaire de spiritualité. Ascétique et mystique. Doctrine et histoire*, t. 3, (kol. 1254-1266). Paris: Beauchesne.

THE IGNATIAN RULES OF THE DISCERNMENT OF SPIRITS. ACTING OF THE SPIRITS ON THE PATHS OF HUMAN SPIRITUAL REGRESSION

SUMMARY

Rules of the discernment of spirits that St. Ignatius Loyola (1491–1556) included in his *Spiritual Exercises* (SE) are a great gift of God for the whole Church. They meet the universal need for spiritual discernment, which is witnessed in both the Holy Scriptures and in the history of the Church. The article analyzes the text of the First rule of the discernment of spirits, which concerns the action of the good and evil spirit on the path of human spiritual regression. St. Ignatius explains in the First rule that: “In the persons who go from mortal sin to mortal sin, the enemy is commonly used to propose to them apparent pleasures, making them imagine sensual delights and pleasures in order to hold them more and make them grow in their vices and sins. In these persons the good spirit uses the opposite method, pricking them and biting their consciences through the process of reason” (SE 314). Modern man, who lives in a world marked by various spiritual and material threats, in which different types of spirits are trying to put pressure on him, needs help for their proper discernment, in order to be able to choose the path of true life, which has been show to us by Jesus Christ – God of Love.

Article submitted: 6.12.2019; accepted: 6.03.2020.